

Запорізький письменник і мандрівник Володимир Супруненко, шукаючи сліди земляків, проїхав Євразійським континентом майже 8 тисяч кілометрів велосипедом і 4 тисячі кілометрів автостопом від українського Запоріжжя до російського Владивостока із «заїздом» у Монголію.

38

Володимир СУПРУНЕНКО

Український схід, або «Хай живе вільна Україна від Бреста й до Сахаліну»

...Сторожі дозволили мені ночувати просто на баштані, вказавши на вагончик посеред поля. Передовсім я вибрав середніх розмірів кавун (кілограмів з десять), розрізав його навпіл і поклав половинки на лавку поруч із тапчаном. Усю ніч, прокидаючись щогодини, я відрізував по величезній скибі, виходив із вагончика, сідав на сходи й ковтав найсолодшу м'якоть. З-за хмаринки виглянув місяць, і мені здалося, що за деревами вздовж дороги висвітилися білобокі хатки. Я їв кавун, насолоджувався теплом, тишею та спокоєм і думав про Україну. Далеко вона, на іншому кінці Євразійського континенту, й водночас постійно поруч.

Хоч і кажуть у народі, що домашня дума в дорогу не годиться, саме рідна українська думка часто визначала напрям моїх дорожніх думок. А інакше й бути не могло. Бо одна з цілей моєї велоекспедиції «Слов'янська широта» – знайти та позначити острівці українства від Запоріжжя до Владивостока, простежити розселення українців від Атлантики (а мій сонячний Азов частина її) до Тихого океану.

Із цим нічого не вдієш: слова «побут» і «буття» в дорозі стають синонімами. Доволі істотна частина мого дорожнього побуту й буття – їжа. Купуючи хліб у великих містах, я мимохіть звертав увагу на назву сортів. Приємно було відзначити, що май-

же скрізь присутні хліба «українські», «дарницькі», «київські». Мимоволі, що правда,

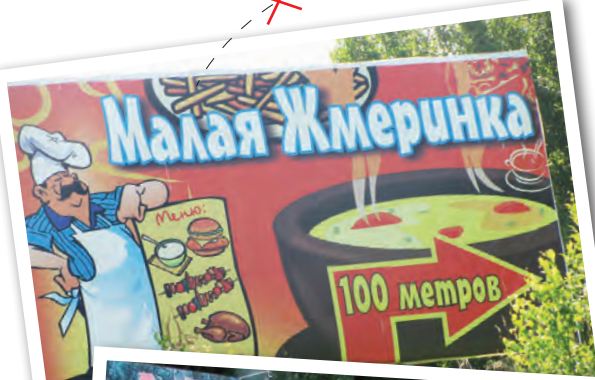
кільнула образа, що «українські» етикетки зазвичай прикрашають буханці з нижчого ґатунку (переважно житнього) борошна, тоді як загальновідомо, що здавна Україна славиться своїми пшеничними паляницями та калачами. Купую я здебільшого «українські» сорти. І аж ніяк не з патріотичних міркувань. Щільний сірий хліб менше кришиться й краще зберігається в дорозі. Його, до речі, й із салом (воно в мене завжди в запасі) зручніше вживати. Між іншим, з'ясувалося, що наш козацький куліш (у нас у Подніпров'ї його ще називають «зливаною кашею») – найліпша похідна їжа. Увечері я вливаю в себе не менше літра (це мій майже повний солдатський казанок) цього густого гарячого варива. Куліш – молодший брат найпершої української страви борщу. Він присутній у меню прикордонних кафе-«заезжек» на всьому євразійському просторі. До Уралу з ним іноді пробують суперничати щі (їх у деяких місцевостях називають «білим борщем»), у Сибіру ж, а надто на Да-

лекому Сході борщ (часто з додатком «український») безроздільно панує під усілякими дахами. У Монголії, де я побував, прагнучи побачити в натурі дикі таврійські степи, нині повсюдно розорані, щойно я за-

їкнувся про борщ, як господиня, аби задовольнити мою примху, почала кришити в казанок із м'ясом цибулю, капусту, моркву. Подумала й додала туди свіжі огірки. Після такого «борщу» я аж ніяк не здивувався, побачивши в одному з барів Уссурійська закуски «Батько Махно». Сало, цибуля, гірчиця – цілком «махновський» набір. А ось салат «Тризуб» (кальмар, смажені гриби, свіжий огірок, цибуля, майонез), рецепт якого потрапив мені на очі в одному з кафе Приамур'я, навряд чи доводилося куштувати махновським хлопцям.

Усе побачене й почуте міцно закарбовується в пам'яті, якщо пропускаєш його не лише крізь серце, а й через... шлунок. Найчастіше це відбувається в «заезжках». Так тут називають прикордонні їдальні, кав'ярні, ресторанички. Це мої основні гавані. У кожній своє обличчя й навіть ім'я. «Якорь в душу», «Медвежий угол», «Вдали от жен», «Моє» (є також і «Є-Моє»), «Привал странника», «Семь пятниц», «Остров невезения», «Лови волну», «Кудыкина гора» – які тільки назви не трапляються на євразійських дорогах! Під Красноярськом, поблизу селища Кускун, я не

міг не завітати до «Малої Жмеринки». Хазяїн придорожнього столового комплексу Віктор Крайник – кремезний простуватий на вигляд хлопець родом з української Жмеринки. У Сибіру влаштувався серйозно. Свій первісний капітал, за його словами, заробив... дорожнім розбоєм у ліхті дев'яності роки. Подробиці я уточнювати не став. Мене прийняли, нагодували, пригріли – це головне.

Українська кухня, що поєднує в собі слов'янські та східні елементи й традиції приготування різних страв, «випробувана» багатьма народами. Український народний «харчовий» колорит виявився суціль престижним для сибірських ресторанів. Під Маріїнськом придорожній ресторанчик поки що без назви, але його власниця Зоя Павлова, закохана в Україну, де прожила багато років, уже влаштувала надворі і колодязь, і тин, і горщики повісила, і соняшники посадила, і рушниками інтер'єр прикрасила. «Хочеться більше свята, квітів, – сказала мені на прощання, подарувавши шмат найніжнішого домашнього сала з рожевими прожилками. – Тут, у Сибіру, хоч і розмах, але все якось сіро, блякло, не те що в Україні... Вона для мене, як великоднє яєчко, – світла, весела, яскрава». На Байкальському тракті за 12 кілометрів від Иркутська розташований ресторан «Шинок», що спеціалізується на українській кухні. У меню – її традиційні страви (борщ, холодець, вареники, горілка з медом і перцем). Простора зала з тином, з якого звисають жовті соняшники, дає змогу, як написано в рекламному проспекті, «хоровадити по-українськи з розмахом і без штовханини».

швальні мені за десять хвилин пошили український прапор, яким я й прикрив голову.

У світі багато різних протяжностей. Вистає з лишком на всіх. Зокрема, й на моїх українських земляків, котрим, як і мені, не сидиться вдома. За Читєю я зустрів на трасі автостопника з Одеси Юру Анісімова. Хлопець добирається до найближчого великого міста й там зупиняється на кілька днів, вивчаючи місцевий електротранспорт. У кожного свій маршрут, свій спосіб пересування, своя ноша за плечима. Поєднує нас одне – дорога. У Бурятії поблизу Гусиноозерська під пекучим забайкальським небом зіштовхнувся з ну «дуже» неголемим веселим чолов'ягою в тильнику, капцях, з маленькою сумкою через плече. Олексій Ляшук (його предки родом із Житомира) вже сім років поспіль щодня «ходить» Сибіром. «А як же родина?» – запитав я. «Звикла, – безтурботно кинув він. – Й до того ж я не з порожніми руками вертаюся. Знаю, де золота трохи можна намити... Бувай здоров, і привіт поліщукам!». Дорога – це зустрічі й розставання. І неодмінно – добрі побажання. Ось який запис залишив у моєму дорожньому щоденникові далеkobійник із Чернігова Сергій Рябуха, котрого я зустрів на Уралі: «Бажаю ясного неба над головою, рівного шляху під колесами, щирих зустрічей і завжди повертатися додому!!!». На всю бортову довжину його придорожнього «ваговоза» напис: «Неповторний освіжаючий смак». Ідеться про пиво. Однак мені чомусь подумалося й про дніпровську водичку,

і про холодний узвар, і про смачний кисляк, яким мене пригощали в наших степових селах, і про вареники з вишнями, і ще багато про що. До річі, на околиці Білогірська в Приамур'ї, коли в одній сім'ї, що пригріла мене, я, розімлілий від борщу та гостинності, почав згадувати (мимоволі, звісно, нахваляючи!) садові й городні блага України, хазяїн мене зупинив: «Облиш, краще не треба, а то моя Таня зараз розплачеться. Я-то місцевий, а вона з Краматорська. Скільки вже років тут разом, а вона Україну забути не може».

Найпоширеніші звертання за Уралом – «земляк», «земеля». Народ тут, у Сибіру, переважно прийшлий, «набрід», як казала моя бабуся, багато вихідців із українських земель. Довідавшись, хто я й звідки, спритні придорожні торговці нерідко вигукнули: «Ну, під'їжджай ближче – побалакаємо». У багатьох, щоправда, знання української мови цим і обмежувалося. Дорогою в мене якось сам собою (спочатку то був своєрідний експеримент, а потім це стало звичкою) виробився особливий ритуал знайомства. Скажімо, у кафе, простягаючи закопчений кухоль, я випереджаю прохання налити окропу вигуком: «Вам привіт із України!». І дуже часто у відповідь чую запитання: «А від кого саме? У мене там багато родичів. І друзі залишилися...».

На Байкалі дав ме-

ні притулок на ніч капітан прогулянкового теплохода «Слава» Володимир Сергійович Філоненко. Його прадіда Кузьму колись у кайданах пригнали в Сибір із Умані. Його дружина Валя, яка нагодувала мене смачнішим борщем, родом з Поділля. Нам було про що згадати того вечора. Одна за одною лилися над притихлою байкальською водою українські пісні. Наступного дня перед прощанням – обмін адресами та традиційні напутні рядки в щоденнику: «Добрій людині найкращі побажання в подорожі від хохлів, які живуть на Байкалі. Ко-

манда теплохода «Слава». До речі, тут, у Сибіру, слово «хохол» звучить просто й повсякденно, іноді з теплим добрим гумором. Зовсім, не так, як у мові жителів європейської «навколomosковської» Росії. З Листвянки поромом я переправився через Ангару в порт Байка, звідки вирішив продовжити подорож старою «колобайкальською» залізницею. Спочатку я котив велосипед по рейках, потім мене підібрала дрежина ремонтників. Машиніст Олексій Мінаєв виявився родом з Пологів, а ночував я в Култуку (так, до речі, і один із байкальських вітрів називається) в начальника ділянки Олексія Голованя, українські предки якого осіли на березі Байкалу ще на початку двадцятого сторіччя. За кілька днів на березі річки Мішихи, що впадає

– вперто стоїть на своєму козацький нащадок, дивуючи чужоземців завзятістю й працьовитістю.

...Через три місяці я нарешті відчув запах близького океану. Україна – за десять тисяч верст від мене, уже позаду – немислимі євразійські простори Росії, уже навіть Китай – на заході. Я – на Далекому Сході. Він зустрів мене теплом і садово-городнім достатком, що нагадало мені наші південні базарчики. Кавуни та дині, помідори й огірки, в'язки цибулі та часнику, солодкий перець і баклажани, груші і виноград, сало та варена кукурудза – я наче опинився десь на Поділлі або Херсонщині. «У нас-бо широта кримська», – жартують із приводу родючості тутешнього краю далекосхідники. При цьому нерідко додають: «Довгота, щоправда, колимська». Порівнюючи клімат, ландшафти, характери, кухню, побутові звички, мені так хотілося переінакшити слова російського поета, від пам'ятника якому я стартував у Запоріжжі: «Тут український дух, тут Україною пахне». Саме тут, на окраїні російської імперії, на одному з приморських базарчиків, я почув від моторної торгівки: «Хай живе вільна Україна від Бреста й до Сахаліну». У цьому жарті – частка правди, якій уже майже півтора століття.

У Біробіджані на привокзальній площі я звернув увагу на бронзову конячку, що понуро тягне віз із іздцями. Це пам'ятник переселенцям, які освоювали цей суворий край. Більшість із них – українці. На початку двадцятого сторіччя родина діда покинула рідне плавневе Придніпров'я та вирушила в оренбурзькі степи, на «розкоші», як згадувала згодом бабуся. Нічого, щоправда, з цього заміру не вийшло, невдовзі повернулися назад. Однак пам'ять про цю спробу переселення на схід у родині залишилася. Утім, чимало українських родин міцно закріпилися на російських теренах.

Після укладення в 1860 році Пекінського договору фактично завершилося розмежування земель Далекого Сходу між Росією та Китаєм. У зв'язку з цим у Росії постала потреба освоєння нових територій. Саме відтоді розпочалася українська колонізація Південно-Уссурійського краю (так тоді називалося Примор'я). Тисячі безземельних українських селян, сподіваючись міцно «сісти» на господарство й повною мірою виявити

«власну волю» (прагнення до неї в козацьких нащадків ніколи не згасало) на своєму наділі, потягнулися на схід. В Уссурійському краєзнавчому музеї, поруч із яким розташований скромний пам'ятник, на котрому викарбувано: «Першим поселенцям – засновникам міста Уссурійська», мені розповіли, як відбувалося переселення українців. Переселенцям у безкоштовне користування відводили ділянку землі до 100 десятин на сім'ю, колоністи назавжди звільнялися від податку й на десять років – від рекрутської повинності. 1880 року в результаті добровільних жертвувань було створено «Патріотичний народний Добровільний флот». Пароплави Доброфлоту, основними пасажирами яких були українські родини, здійснювали регулярні рейси за маршрутом Одеса–Владивосток. На початку ХХ сторіччя, коли стала до ладу Транссибірська залізнична магістраль, українські далекосхідники почали регулярно їздити в Україну за нареченими. Парубки часто не тіль-

ки привозили молодих дружин для себе, а й прихоплювали так званих замовлених наречених для друзів.

– Українці й на чужині залишалися українцями, не квапилися переїмати місцеві звичаї, – розповідає директор музею Світлана Гиркало (це прізвище її чоловіка, а по бать-

в Байкал, я вже слухав захопливі мисливські розповіді звіролова та рибалки із села Ключівки Олега Іващенко. За його словами, у предках у нього і цигани, і українці, і поляки. У Біробіджані очільник місцевих козаків Володимир Гордейчук (майже все село Арсенєве, де він народився, складалося з висланих з Івано-Франківщини селян) подарував мені книжку далекосхідного письменника-українця, в минулому директора ліспромгоспу Анатолія Варяника. Шофери, лісоруби, нафтовики, капітани, машиністи, мисливці, письменники, військовики – немає за Уралом професії та ремесла, яких не опанували б вихідці з України. І швець, і жнець, і на дуду грець українець і в себе вдома, і в інших краях. Душею й серцем прив'язані мої земляки до своїх «чепурних» білобоких хаток, вишневих садочків, вареників, що плавають у сметані. Однак заради добробуту родини українець може вирушити за тридев'ять земель. «Або добути, або вдома не бути»,

ку, котрий, за її словами, родом із запорозьких козаків, вона Ворушило). – Спочатку будинки споруджували згідно з традиціями рідних місць. Попри велику кількість будівельного лісу, зводили хати-мазанки з тонкою жердяною або плотовою основою, обмазаною глиною. Якщо й робили зруб, нерідко у вигляді частоколу, то з тонких кривих колод, не розбираючи породи. Ліс вирубували влітку, коли він був у соку, тому деревина швидко гнила та руйнувалася. Через сирий клімат не витримувала й глиняна обмазка. Потім, звісно, навчилися і породи вибирати, і ліс валити, і зруби надійні ладити. Щоправда, зовні будинки продовжували обмазувати глиною та білити. Якщо помітили, й досі в селах майже всі житлові будинки біленькі стоять, охайні...

Вихідці з українських губерній (переважно Полтавської та Чернігівської) у Примор'ї становили до 70 відсотків населення. Ось як описує один із дослідників краю місто Уссурійськ у 1905 році: «Це велике малоруське село. Головна й найстаріша вулиця – Нікольська. Обабіч усієї вулиці витягнулися білі мазанки, місяцями й тепер ще криті соломною... Серед полтавців, чернігівців, київських, волинських та інших українців переселенці з великоруських губерній цілком губляться, будучи вкрапленням в основний малоруський елемент. Базар у торговий день, наприклад, у Нікольську-Уссурійському, дуже нагадує якесь містечко в Україні; та ж безліч круторогих волів, що ліниво жують жуйку біля возів, наповнених мішками борошна, крупи, сала, свинячих туш і т.п.; той же український одяг на людях. Усюди чути веселий жвавий говір, і спекотної літньої днини можна подумати, що перебуваєш десь у Миргороді, Решетилівці або ж Сорочинцях за часів Гоголя». Український колорит далекосхідних сіл настільки впадав в око, що цей край колись називали і Зеленою Україною, і Новою Україною. Наприкінці XIX – на початку XX сторіччя за південною частиною

Далекого Сходу, деякими землями Приамур'я, Забайкалля, Хабаровського краю та Сахаліну закріпилася історична українська назва Зелений Клин, яку досі вживають у деяких документах російських об'єднань українців. «Клином» українці здавна називали земельний наділ, колонізовані землі. Відомі також Жовтий Клин (середнє та нижнє Поволжя), Малиновий Клин (Кубань), Сірий Клин (південь Західного Сибіру й Північний Казахстан).

У теперішнього міста Уссурійська нині цілком європейське обличчя, у якому навряд чи помітиш українське походження. Однак на околицях іще чимало куточків, що нагадують наші полтавські, харківські, запорізькі села, у яких білобокі хатки дрімають в оточенні садів. Майже в кожному приморському сільці живе Україна – то у вигляді баштану, на якому за сторожа дід у соломяному брилі, то у вигляді соняшників, крізь які просвічується охайно побілений будиночок, то у вигляді розкішних малів перед вікном. Багато й українських назв. Річки Отадарка, Кулішівка, села Українка, Хорол, Прилуки, Полтавка, Таврійське. До речі, селища з подібними до цих найменуваннями траплялися мені по всьому Сибіру. У райцентрі Чернігівка я зайшов до місцевої церкви Різдва Пресвятої Богородиці, де мені, довідавшись про мету подорожі, дали хліб, печиво, пряники, потім побував у невеличкому краєзнавчому музеї. Ознайомлюючи з його експозицією, показали зал, де представлено побут українських переселенців. Із розповіді методиста Валентини Скворцової я довідався, що Глушко, Корж, Лютий, Коваль, Саєнко (людей з цими прізвищами дотепер можна зустріти в селищі) та інші селяни із села Мутіне Чернігівської губернії прибули в Південно-Уссурійський край 1886 року. Для поселення обрали цю

звичну для ока рівнину неподалік озера Ханка, зайнявши хліборобством і розведенням худоби. А нове село

на першій сходці одно-стайно вирішили назвати Чернігівкою. До речі, Валентина зізналася мені: хоча сама вона й росіянка, проте більше полюбляє спі-вати українських пі-сень, що лунають тут у свята майже на кожно-му подвір'ї.

...Першою лазнею за Уралом мене «почастував» в Омській області директор сільської школи сибірський українець Олег Шаурко. Моя подорож завершилася в селищі Прикордонному під Владивостоком. Найостаннішу та «найкрутішу» лазню влаштував мені тут мій земляк Микола Якушевський. Ми з ним навіть ту саму школу закінчували в Запоріжжі (з різницею, що правда, в десять років). Микола після закінчення прикордонного училища служив на Курилах, Сахаліні. Ставши контррозвідником, воював у Чечні. Нині він доволі успішний місцевий підприємець. У Прикордонному (що розташований за кілька кілометрів від китайського кордону) свого часу служив найзнаменитіший радянський прикордонник Микита Карацупа. Він, виявляється, теж наш земляк, народився на Дніпропетровщині. Місцевий поет Іван Лапшун упевнений, що українського правильно не Карацупа, а Карацюпа. Він так його й іменує у своїх краєзнавчих нарисах. Відзначився в тутешніх ко-лись неспокойних місцях і Шевченко. Ні, не поет Тарас, а партизан Андрій. Хоробрий був вояк. Недарма його називали «далекосхідним Чапаєм». Нині погруддя українського героя встановлено в одному зі скверів Прикордонного...

У Владивостоці є українське консульство. (Я подумав, що було б, мабуть, непогано, здійснивши таку подорож, передати символічний привіт з рідної землі всім українцям-далекосхідникам.) Однак, на жаль, я марно протягом кількох днів надзвонював туди. Може, не ті номери набирав? Та коли прибув у Владивосток, під заливним дощем усе-таки дістався вулиці Світланської, де розташоване консульство. Черговий через шпаринку в прочинених дверях пояснив, що день сьогодні неприйомний, номери правильні, але за ними ніхто додзвонитися не може. Й так, бува, чиновницький люд «від України» являє країну світові. Під холодними струменями (до чого, утім, дорогою зник) я покотив на вокзал, звідки мав намір повторити, тепер залізницею, мій євразійський маршрут уже у зворотний бік.

Фото автора.

ЧЕРНИГОВКА

